

‘Door oorlog verdreven Arnhemmers...’

Paul van Lunteren

Zo luidt het begin van één van de spreuken op een kerkklok in Otterlo, die in 1946 in de toren werd gehangen. Tot op de dag van vandaag is hij daar te horen. De volledige tekst luidt: *‘Door oorlog verdreven Arnhemmers schonken mij aan Otterlo, 1946.’*¹ In dit artikel wordt aandacht besteed aan de ‘Arnhemse klok’ in de dorpskerk van Otterlo, zijn twee voorgangers en een recentere aanwinst.

De klok uit 1946 is, voor zover

De ‘Arnhemse klok’ uit 1946 hangt bovenin in de kerktoren van Otterlo. Recht daaronder hangt de klok die de gemeente Ede één jaar later plaatste. Foto’s Paul van Lunteren.

bekend, de vierde klok die in de toren is bevestigd. Bij de herstelwerkzaamheden aan de kerk in 1660 schonk jonker Evert van Delen van Laar twee klokken. Op deze klokken waren, naast de naam van de schenker, twee teksten aangebracht. Op de grotere klok - de begrafenis klok - stond: *‘Ik roep u gij die sterven moet. Staat af van sonden, doet het goet.’* De kleinere klok - de kerkklok - droeg de tekst: *‘Ik roep met heldre stem; In Jesu Christi naam; de burgeren te saam; van dit Jeruzalem.’*²

In 1923 meldde de directeur van de Dienst Gemeentewerken aan burgemeester en wethouders dat deze laatste klok gebarsten was. Hij stelde voor om een nieuwe klok te laten gieten, want een *‘torenklok moet spreken, niet alleen door welluidendheid, doch ook door zijn historie. Het komt me daarom voor, dat een nieuwe klok moet worden gegoten, waarop vermeld wordt, dat deze de gebroken klok vervangt.’*³

Maar er werd geen nieuwe klok gegoten. Bij een klokkengieter wist de gemeente Ede een oude klok van de Hervormde kerk in Nijverdal op de kop te tikken. In plaats van een nieuwe klok te laten maken, kwam er dus een tweedehands klok (uit 1910) in de toren te hangen.⁴ Deze klok was dus de derde klok.

De Tweede Wereldoorlog ging ook Otterlo niet ongemerkt voorbij. Op 30 december 1942 haalden de Duitsers de twee klokken uit de toren. De begrafenis klok uit 1660 en de kerkklok uit 1910 vertrokken naar Duitsland om daar omgesmolten te worden ten behoeve van de oorlogsindustrie. Ze keerden niet meer terug.

In het najaar van 1944 werd Otterlo overspoeld door evacués en ziekenhuispatiënten. Ook in de dorpskerk werden mensen opgevangen. Het Veluwse dorp stond al gauw bekend als het 'Rode Kruisdorp', vanwege de actieve leiding van de kring Gelderland van het Rode Kruis. Deze kring werd geleid door jhr. dr. Jaap van der Does, onder wiens leiding de patiënten van de drie Arnhemse ziekenhuizen naar Otterlo werden overgebracht.

Rode Kruisdorp

De Slag om Arnhem was nog gaande, toen op zondag 24 september de evacuatie werd ingezet. Uiterlijk één dag later moest de exodus van de bevolking voltooid zijn. Duizenden Arnhemmers vertrokken in colonnes in noordelijke en noordoostelijke richting. Velen waren in de veronderstelling dat de evacuatie slechts korte tijd zou duren en namen zodoende geen winterkleding mee, wat in de maanden erna moeilijkheden zou geven.

Officieel had het Rode Kruis in Arnhem alleen een coördinerende taak ten aanzien van de opvang van patiënten uit de drie ziekenhuizen en hun evacuatie naar Otterlo. Maar aangezien het evacuatiebevel door het Rode Kruis was verspreid, kreeg deze organisatie meer algemene taken, zoals de ontferming over nog aanwezige voedselvoorraden.

In Otterlo richtte het Rode Kruis een evacuatiecentrum in, terwijl in het Nationale Park De Hoge Veluwe het museumgebouw en jachtslot Sint Hubertus dienst deden als noodziekenhuis. In de Ericaschool kwam een dependance voor zieke kinderen.⁵ Na de oorlog schonk de hulpverleningsorganisatie aan het dorp een monument ter blijvende herinnering aan het ontvangst door en de hulp van de dorpsbewoners tijdens de Hongerwinter. Deze plaquette werd gemaakt door edelsmid Frans Zwollo jr. uit Oosterbeek en later aangebracht op een monument in het plantsoen op de hoek van de Harskamperweg en de Pothovenlaan. De plaquette draagt de tekst 'Ned. Rode Kruis; Evacuatietijd; 24 sept. 1944-1945'. Deze woorden zijn echter niet de enige herinnering aan het Rode Kruisdorp. Een tweede herinnering is namelijk in de kerktoren te vinden.

Eerste nieuwe klok (1946)

In tegenstelling tot wat weleens is beweerd, is de 'Arnhemse klok' in de toren geen initiatief geweest van het Rode Kruis.⁶ Het zou kunnen dat de hulporganisatie heeft meebetaald aan de totstandkoming ervan, omdat het logo van het Rode Kruis wel op de klok is aangebracht.

De klok was echter een initiatief van kapelaan Gerritsen uit Arnhem, die in de laatste oorlogsmaanden in Otterlo verbleef. Na de oorlog wilde hij, namens de Rooms-Katholieke kerk, de Otterloërs met een passend cadeau bedanken en hij besloot ook het Rode Kruis en de gemeentebesturen van Arnhem en Ede voor deze gelegenheid uit te nodigen.

Op zaterdagmiddag 28 september 1946 stroomde het kerkplein van het Veluwse dorp vol met belangstellenden, waaronder natuurlijk veel dorpelings. Jaap van

der Doe
Rode K
van Ar
vertegen
burgeme
Matser e
Kapelaar
voorzitte
tot de
benoemd
hulpverle
1944, de
Bruijn e
katholiek
te make
ertoe dat
worden b
stoffelijk
haar bro
doch wel
oprecht n
Toen Ge
klanken
plaatselij
treden' in
bijeenkor

Tweede r
Eén jaar
Deze klo
Ede. Zij
plaatsing
De schen
valler, on
Desalniet
nieuwe k
(1), Lunt
fabrikant
aanwezige
noodzake
er (door h
verbinding
worden a

der Does was aanwezig namens het Rode Kruis; de gemeentebesturen van Arnhem en Ede werden vertegenwoordigd door hun burgemeesters, respectievelijk Chris Matser en Leopold Middelberg.

Kapelaan Gerritsen sprak als voorzitter van het 'Comité Otterlo' tot de verzamelde menigte. Hij benoemde en roemde de spontane hulpverlening door de Otterloërs in 1944, de goede relatie met ds. W. de Bruijn en de geboden ruimte om katholieke samenkomsten mogelijk te maken. Al deze zaken leidden

Het logo van het Rode Kruis, nog altijd zichtbaar op de 'Arnhemse klok'.

ertoe dat Gerritsen van mening was dat het dorp op de een of andere manier moest worden bedankt: *'Onze dank hebben wij willen uiten door de aanbidding van een stoffelijk huldeblijk: een nieuwe luidklok voor de toren van uw bedehuis. Moge haar bronzen stem u herinneren aan de tijd, dat wij hier kwamen, arm en berooid, doch weldra ons thuis voelend in uw veilige midden, omringd door hartelijkheid en oprecht medeleven.'*⁷

Toen Gerritsen was uitgesproken, werd de nieuwe klok officieel ingeluid. Zijn klanken verspreidden zich weldra over het dorp. Dit was het teken voor de plaatselijke muziekvereniging Oefening Baart Kunst om het lied 'Wilt heden nu treden' in te zetten. Na nog een aantal toespraken, werd als afsluiting van de bijeenkomst het Wilhelmus gezongen.

Tweede nieuwe klok (1947)

Eén jaar na de 'Arnhemse klok' werd in de toren een tweede klok aangebracht. Deze klok, die onder de eerstgenoemde hangt, is aangeschaft door de gemeente Ede. Zij was (en is) immers eigenaar van de toren en dus was na de oorlog de plaatsing van nieuwe klokken een aangelegenheid voor de burgerlijke gemeente. De schenking van de Arnhemse klok betekende voor de gemeente een leuke meevaller, omdat zij nu in Otterlo nog maar voor één nieuwe klok hoefde te zorgen.

Desalniettemin moest Ede in totaal zeven nieuwe klokken aanschaffen. Naast een nieuwe klok voor Otterlo waren er ook klokken nodig voor: Ede (3), Bennekom (1), Lunteren (1) en Gelders Veenendaal (1). De gemeente koos ervoor om één fabrikant de klokken te laten gieten: N.V. Petit en Fritsen Aarle-Rixtel.⁸ De aanwezige klokkenstoelen werden door de gemeente zelf gecontroleerd en, indien noodzakelijk, aangepast voor de nieuwe klokken. In Otterlo was dit nodig, omdat er (door het luiden) scheuren in de muren zaten, *'waardoor enig ankerwerk en 2 verbindingssankers tot verbinding van de tegenover elkaar gelegen muren moesten worden aangebracht'*.⁹ Deze scheuren zijn waarschijnlijk veroorzaakt door de in

de oorlog afgevoerde klokken. De opdracht voor de aanpassing van de klokkenstoel werd namelijk op 30 november 1946 gegeven en toen hing de 'Arnhemse klok' er nog maar twee maanden.

Op de nieuwste klok kwam het volgende opschrift te staan: 'Door Otterloo's velden, bossen en zand, verkondig ik droefheid, vreugde en

De klok uit 1947 met het opschrift 'Door Otterloo's velden...'

*brand. Mag blijdschap Uw deel zijn of smarte Uw lot, ik roep U ter kerke ter ere van God.*¹⁰ Sinds 1947 vervult deze klok iedere zondag die taak.

Noten

1 De woorden zijn nog goed te lezen, maar moeilijk bereikbaar. De tekst staat namelijk aan de oostzijde van de klok, die voor de bezoeker wat moeilijk te bereiken is omdat hij, na het beklimmen van de toren, aan de west- of voorzijde van de klok uitkomt.

2 *Geschiedenis van Ede, deel III Kerkdorpen en buurschappen* (Arnhem, 1980; heruitgave) 78.

3 Brief directeur Gemeentewerken aan college van B&W d.d. 14 mei 1923, Gemeentearchief Ede (GE), 029 Dienst Gemeentewerken, inv.nr. 51, volg.nr. 185.

4 *Geschiedenis van de Ned. Herv. Kerk. te Otterlo* (Otterlo 1973; uitgave kerkvoogdij) 4.

5 Martin Hijink, 'Evacués in Otterlo - herfst 1944 tot mei 1945', *De Zandloper* nr. 3 (2016) 3-14, aldaar 3.

6. Vergelijk bijvoorbeeld: G Borgers, 'Otterlo', *De Waarheidsvriend* (18 augustus 1994) 6.

7 Citaat ontleend aan 'Arnhem dankte Otterlo's burgerij', *Edesche Courant* (2 oktober 1946) 1.

8 Brief directeur Gemeentewerken aan B&W d.d. 9 januari 1947, GE, 029, inv.nr. 226, volg.nr. 41.

9 Brief directeur Gemeentewerken aan B&W d.d. 17 juni 1947, GE, 029, inv.nr. 233, volg.nr. 628.

10 Brief directeur Gemeentewerken aan B&W d.d. 1 juli 1947, GE, 029, inv.nr. 226, volg.nr. 41a.

P
D
G
V
n
s
s
c

d
d
d
h

Z
F
E
V
C

I
t
h
v
l
... ..